

HET J.H.H. BÄTZ-ORGEL (1768) IN DE PETRUSKERK TE WOERDEN

PETER VAN DIJK

In 2018/2019 voerden de orgelmakers Gebr. van Vulpen (Utrecht) omvangrijke restauratiewerkzaamheden uit aan het J.H.H. Bätz-orgel (1768) in de Petruskerk te Woerden. Adviseur was Peter van Dijk (Utrecht), namens de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te Amersfoort (RCE) was Wim Diepenhorst bij het project betrokken. Het gerestaureerde orgel is op 8 juni 2019 weer in gebruik genomen. De eindkeuring vond plaats op 28 juni 2019.

De Petruskerk is een driebeukige pseudo-basiliek. De toren werd rond 1372 gebouwd, de kerk zelf kwam grotendeels in de vijftiende eeuw etappegewijs tot stand. Al rond 1460 moet er een orgel aanwezig zijn geweest of gebouwd.¹ In elk geval duidt dan de naam van de Utrechtse orgelmaker *meester Pieter* (Peter Gerritsz.?) in de kerkrekeningen op. In de jaren 1554/1555 voerde Hendrik Niehoff (Den Bosch) uitgebreide werkzaamheden uit. Waarschijnlijk bouwde hij twee orgels. Een betaling aan de Utrechtse orgelmaker Dirk Petersz. de Swart in 1598 voor reparatie van 'die cleyn orgelen die wat vergaen waren' wijst in elk geval duidelijk op de aanwezigheid van een klein en een groter orgel.

In 1672 werd Woerden bezet door het Franse leger. Op 11 oktober van dat jaar poogden de Fransen hun strijdmakkers in Utrecht te waarschuwen dat het Staatse leger onder leiding van Prins Willem III in aantocht was. Daartoe ontstaken de Fransen een vuur op de kerktoren, die als stedelijke uitkijkpost in gebruik was. Maar er ontstond brand in de toren, die zich over de kerk uitbreidde. Dak en interieur – inclusief orgels – werden verwoest.

In 1675 waren toren en kerk hersteld. De kerk werd van nieuw meubilair voorzien, maar niet van een orgel. Pas in 1765 besloot het stadsbestuur tot de bouw van een orgel en in 1766 verleende het de opdracht aan de Utrechtse orgelmaker Jan Hendrik Hartman Bätz daartoe. Het instrument, met 27 registers op hoofdwerk, rugpositief en vrij pedaal, werd op 5 mei 1768 in gebruik genomen.² Daarover werd bericht in de *Boekzaal* (met dispositie), de *Mercurius* en de *Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken*.³

Het snij- en beeldhouwwerk werd vervaardigd door de Leidse beeldsnijder Johannes Schadee (Schaddé). De orgelkast en de orgeltribune werden gemaakt door de Woerdense timmerman Jan Plemper, het schilderwerk werd verzorgd door de, eveneens Woerdense, schilder Willem Palm. Bätz' bestek en frontontwerp zijn helaas verdwenen.

RESTAURATIE: UITGANGSPUNTEN & FINANCIERING

De laatste integrale restauratie van het orgel was uitgevoerd in de jaren 1970-1971. In 2016 bleek herstel, met name van de windvoorziening, de windladen, de mechanieken en de frontpijpen, noodzakelijk.⁴ Er werd een drietal offertes aangevraagd en verkregen, waaruit die van de orgelmakers Gebr. van Vulpen werd verkozen.

Uitgangspunt was aanvankelijk, naast herstelwerkzaamheden, het ongedaan maken van twintigste-eeuwse wijzigingen aan windvoorziening en windladen. Maar dit is in 2017 uitgebreid met herstel van de oorspronkelijke stemtoonhoogte en de klankgeving.⁵

De provincie Utrecht kende, na een positief advies van de RCE, in het kader van haar fonds Erfgoedparels een subsidie toe van 50 procent van de begrote kosten. Daarnaast leverde de Hervormde Gemeente Woerden een substantiële eigen bijdrage en werd de restauratie financieel gesteund door diverse fondsen, stichtingen en particulieren.

ONDERZOEK

Ter voorbereiding van de in 1971 afgeronde orgelrestauratie had de bij dat project betrokken orgeladviseur Lambert Erné (1915-1971) in 1965 een uitgebreid historisch en technisch onderzoek van het Bätz-orgel uitgevoerd.⁶ Orgelmaker Rijk van Vulpen sr. verzorgde in 1971 een minutieus pijpwerkonderzoek (inscripties en mensuren).⁷

Het orgel is beschreven in de zogenoemde werkljst van J.H.H. Bätz⁸ en in de dispositie-verzamelingen van Hess, Broekhuizen, De Waal en Van 't Kruijs.⁹

A.J. Kret (voorzitter van de Stichting Orgelcentrum) publiceerde in 1966 een artikel over het Woerdense J.H.H. Bätz-orgel waarin hij onder meer de negentiende-eeuwse ingekomen stukken in extenso weergaf.¹⁰ De orgelhistorie vanaf 1960 bleek verder goed te volgen in het dossier van dit orgel in het orgelarchief van de RCE.¹¹ Ten slotte zij hier gememoreerd dat deze Woerdense Bätz bovendien in diverse

